

ye'de bulunmaması da (bk. Ali b. Ebü'l-İz, s. 95 vd.) onun Muhammed eş-Şeybânî'ye ait olamayacağını bir başka delili sayılmalıdır. Gerek risâlede gerekse incelenebilen şerhlerinde müellifin adıyla ilgili olarak "Şeyh Şeybânî" kaydından başka bir bilgi yer almamaktadır. Ancak bazı yazmalarındaki ifadelerden, müellifin Kâdirî tarikatı şeyhlerinden Şâfiî mezhebine bağlı biri olduğu anlaşılmaktadır. Tabakat kitaplarının biyografilerinden bahsettiği Şeybânîler yukarıdaki bilgilerin ışığı altında incelendiği takdirde, söz konusu risâlenin müellifinin, Kâdirîyye tarikatının Şeybâniyye kolunu kuran, Abdülkâdir-i Geylânî'nin müntesiplerinden Yunus b. Yûsuf eş-Şeybânî (bk. Harîrîzâde, II, vr. 218^a) olması ihtimalini kuvvetlendirir. Risâle, *el-Kaşîdetü's-Şeybâniyye* ve *el-'Akâ'idü's-Şeybâniyye* diye de bilinir (bk. *Keşfü'z-zunûn*, II, 1142, 1340).

İlâhiyyât*, nübüvât* ve sem'îyyât*'ın belli başlı meselelerine delil zikretmeden temas eden risâle, Allah'ın bazı isim ve sıfatlarını sayarak bunların kadîm olduğunu belirtmekle başlar. Allah'ın arşa *istivâ** ettiğine, fakat zâtını kuşatan bir mekân ve zaman bulunmadığına dikkat çeken risâlede, kâinat yaratılmadan önce de Allah'ın rab olduğu ve sınırlı bir varlık olmadığı belirtilir. Allah'ın dünyada değil âhirette görüleceği, bu dünyada sadece Hz. Peygamber tarafından görüldüğü, Kur'an'ın Cibrâil vasıtasıyla Hz. Muhammed'e indirilen Allah kelâmı olduğunda şüphe edenlerin küfre gireceği anlatıldıktan sonra geçmiş peygamberlere imanın farziyeti üzerinde durulur. İlâhî sıfatlar konusunda iki aşırı ucu teşkil eden Müşebbihe ile Muattıla'nın görüşlerinin benimsenemeyeceğine işaret edilen risâlede daha sonra imanın -selef anlayışına bağlı olarak- söz, niyet ve fiilden ibaret olduğu belirtilir ve sem'îyyât konuları sıralanır. Her peygambere bir üstünlük veren Allah'ın, son peygamber Muhammed aleyhisselâme zât-ı ilâhîsini dünyada görme şerefini bağışladığını, bunun da Mi'rac gecesi vuku bulduğunu anlatan risâle, şefaât meselesi ve ashabın fazileti konusuyula sona erer.

Yetmiş dokuz beyitten ibaret olan *el-'Akîdetü's-Şeybâniyye*, Şâfiîler'in, özellikle Kâdirî tarikatına bağlı sûfilerin itikadî fikirlerini ihtiva etmesi ve rü'yetullahın Hz. Peygamber için dünyada vuku bulduğu konusunda değişik bir Sünnî görüşü aksettirmesi bakımından önem-

lidir. Risâle 1957 yılında Kahire'de *Mecmû'u'l-mütûn* adlı akaid metinleri arasında yayımlanmıştır.

el-'Akîdetü's-Şeybâniyye Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Aclûnî (*Bedî'u'l-me'ânî ft şerhi 'Akîdeti's-Şeybânî*), Ulvân Ali b. Atıyye el-Hamevî (*Be-yânü'l-me'ânî*), Ebü'l-Bekâ Ahmed eş-Şâfiî (*el-Mu'tekadü'l-eymânî*), Muhammed b. Ali el-Mekkî (*Bedî'u'l-me'ânî*) ve Abdürrahîm b. Abdullah es-Süveydî (*el-Hibetü'l-ilâhiyye*) tarafından şerhedilmiş olup şârihlerin hepsi de Şâfiî'dir (bk. *Keşfü'z-zunûn*, II, 1142-1143, 1158; İbnü'l-İmâd, VIII, 218). Bunlardan en önemlisi ve meşhur olanı, İbn Kâdî Aclûn diye bilinen Muhammed b. Abdullah'ın (ö. 876/1472) *Bedî'u'l-me'ânî* adlı şerhidir. *el-'Akîdetü's-Şeybâniyye*'nin ilk şerhi olan bu eser genellikle selef ve halefin çeşitli konulardaki görüşlerine yer vererek bunları âyet ve hadislerle açıklamaya çalışır. İmâm-ı Âzam ile Ahmed b. Hanbel'in Allah'ı rüyada gördüklerine dair rivayetler bulunduğu zikredilen şerhte, beyitlerin ele aldığı meseleler Ehl-i sünnet açısından açıklanıp zaman zaman Mu'tezilî görüşlere de temas edilir. *Bedî'u'l-me'ânî*, gerek tanınmış kelâmcılardan nakiller yapması ve Ehl-i sünnet mezhepleri arasında vuku bulan ihtilâflara yer vermesi, gerekse Ehl-i sünnet'le Mu'tezile arasında cereyan eden tartışmalara çözüm getirmeye çalışması bakımından müstakil bir akaid kitabı niteliğindedir. Eserin diğer bir önemli yanı da zikrettiği görüşlerin kaynaklarını belirtmesidir.

el-'Akîdetü's-Şeybâniyye'nin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'yle (Koşuşlar, nr. 865) Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Pertev Paşa, nr. 626; Lala İsmâil, nr. 706/15; Bağdatlı, nr. 2000/12; Fâtiş, nr. 3001/2, 3095/1) çeşitli yazma nüshaları bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Saymerî, *Ahbârü Ebî Hanîfe*, Haydarâbâd 1394/1974 — Beyrut 1976, s. 120-130; İbn Hallikân, *Vefeyât*, VII, 256-257; Zehebî, *A'lâmü'n-nübela'*, XXII, 178; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muğiyye*, III, 122-127; Ali b. Ebü'l-İz [?], *Şerhu'l-'Akîdeti't-Tahâviyye*, Beyrut 1980, s. 95 vd.; İbn Kâdî Aclûn, *Bedî'u'l-me'ânî ft şerhi 'Akîdeti's-Şeybânî*, Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2286/1, vr. 1^a, 34^a; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1142-1143, 1158, 1340; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, V, 87; VIII, 218; *İzâhu'l-meknân*, II, 716; Harîrîzâde, *Tibyân*, II, vr. 218^a; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 163; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 291; II, 461; Sezgin, *GAS*, I, 432; M. Zâhid Kevserî, *Bulâğu'l-emânî*, Humus 1969, s. 77-85.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

el-AKİDETÜ't-TAHÂVİYYE

(العقيدة الطحاوية)

Hanefî fakihlerinden

Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed

b. Selâme et-Tahâvî'nin

(ö. 321/933)

akaid dair risâlesi.

Asıl adı *Beyânü 'akâ'id Ehl-i's-sünne ve'l-cemâ'a'* dir. Risâlede, başta tevhid konusu olmak üzere çeşitli kelâm meseleleri klasik kelâm tasnifi içinde ve selef metoduyla incelenmiştir. Ebû Ca'fer et-Tahâvî bu eserinde, Sünnî akideyi savunan diğer bazı selef imamları gibi Ehl-i sünnet dışı fırkaların görüşlerine karşı reddiye tarzında bir metot kullanmak yerine, bizzat kendisinin de eserin başında belirttiği gibi, genellikle Ebû Hanîfe ile önde gelen öğrencilerinden Ebû Yûsuf ve Muhammed'in görüşlerine ağırlık vermiştir. Eserde, Sünnîliğin şiarı kabul edilen ve inanılması zaruri görülen hususlar tartışmasız olarak, kısa fakat anlamca zengin cümlelerle ifade edilir. Risâle Ebû Hanîfe'ye nisbet edilen itikadî görüşleri ilk ve en

el-'Akîdetü't-Tahâviyye'nin ilk sayfası
(Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2792/3, vr. 23^a)

doğru şekliyle tesbit eden kaynaklardan biri olması bakımından özel bir değer taşır.

Büyük boy on sayfa hacminde olan risâlede önce Allah'ın birliği zât ve sıfatlar açısından ele alınır ve Allah'ın sıfatlarında herhangi bir değişikliğin söz konusu olamayacağı hususu özellikle belirtilerek sıfatla ilgili nasların tevilsiz kabul edilmesinin önemi üzerinde durulur. Nübüvvet konusunda sadece Hz. Muhammed'in peygamberliği anlatılır ve peygamberliğin sona ermiş olması hususuna ağırlık verilir. Kur'an'a, kelâm sıfatının bir tecellisi olması açısından bir yorum getirilir ve mahlûk olmadığı (bk. HALKU'l-KUR'ÂN) naklî delillerle ispat edilmeye çalışılır. Kader meselesinin çözülemeyen bir ilâhî sır olarak kalacağı belirtilir. Risâlede istitâat* in fiilden önce de var olduğu kabul edilmek suretiyle konuya Ehl-i sünnet açısından orijinal bir izah getirilir. Böylece eserin, meselenin çözümünde sonraki Ehl-i sünnet kelâmcılarına rahatlatıcı bir zemin hazırlamış olduğu söylenebilir. Risâlede önemle işlenen diğer bir konu da içtimâî yapının huzur ve selâmetidir. Ashabı sevmenin mecazi anlamda da olsa din ve imandan sayıldığı, onlara kin beslemenin ise yine aynı anlamda küfür ve isyan olduğu belirtilir. Müslümanların halife ve imamlarına itaatları, günah işlemeyi emretmedikleri müddetçe, Allah'a itaat gibi farz telakkî edilir. Risâlede inanç esaslarının hemen bütün konuları, karşı görüş ve tartışmalara yer verilmeden, genellikle âyet ve hadislerle dayanan vezîc cümlelerle ifade edilir. Eserin sonunda Müşebbihe, Cebriyye, Cehmiyye ve Kaderiyye gibi fırkaların görüşlerinden sakınmak gerektiğine de işaret edilir.

el-'Akîdetü't-Tahâviyye'nin Türkiye'de ve Türkiye dışında çeşitli kütüphanelerde çok sayıda yazma nüshası mevcut olup (bk. Brockelmann, I, 172; Sezgin, I, 441) eser Abdullah b. Muhammed b. Humeyd tarafından *Resâ'ilü's-selef* içinde neşredilmiştir (Mekke 1394/1974). Eseri, İstanbul Üniversitesi (AY, nr. 3823) ve Süleymaniye (Muhtelit, nr. 1207/13; Ayasofya, nr. 2792) kütüphanelerinde bulunan nüshalar ile Bâbertî şerhine ait (Süleymaniye Ktp., Amcazâde, nr. 1/312; Esad Efendi, nr. 2/1259; İsmâil Paşa, nr. 2/689) nüshaları karşılaştırarak Arif Aytekin tahkik ve tercüme etmiştir (*Ehl-i Sünnet İnanç Esasları: Tahâvî ve Akaid Risalesi*, İstanbul 1985).

Bütün Ehl-i sünnet âlimleri arasında haklı bir şöhrete sahip bulunan el-'Akîdetü't-Tahâviyye'nin tesbit edilebilen on iki şerhi vardır (bk. *Keşfü'z-zunûn*, II, 1143). Çoğu Şerhu'l-'Akîdetü't-Tahâviyye adını taşıyan bu şerhlerin bir kısmının müellifi Türk asıllıdır. Bunlar arasında Necmeddin Baybars b. Yalınkılıç et-Türkî'nin *en-Nûrül-lâmi' ve'l-burhânü's-sâhî*'yi, Mahmûd b. Ahmed b. Mes'ûd el-Konevî'nin *el-Kalâ'id fi şerhi'l-'Akâ'id*'i ve Molla Kâfî Hasan el-Akhi-sârî'nin *Nûrül-yakîn fi usûli'd-dîn* adlı şerhleri sayılabilir. el-'Akîdetü't-Tahâviyye'ye yapılmış şerhlerden, Sirâceddin Ömer b. İshak el-Hindî (Kazan 1893), Ali b. Ebû'l-İz (nşr. Ahmed Muhammed Şâkir, Kahire, ts.), Abdülganî el-Meydânî (nşr. Muhammed Mutî' el-Hâfiz v.dğr., Dimaşk 1402/1982, 2. bs.), Nâsirüddin el-Elbânî (Beyrut 1978), İbn Ebû'l-İz ed-Dimaşkî (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî — Şuayb el-Arnâvût, Beyrut 1408/1988) ve Ekmeleddin Bâbertî'ye (nşr. Arif Aytekin, Kuveyt 1989) ait olanlar nesredilmiştir. Bu şerhler metot itibarıyla tefsirî mahiyette olup selef akidesini kendi usullerine göre ispat ve izah etmeye çalışırlar.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdullah b. Muhammed b. Humeyd, *Resâ'ilü's-selef*, Mekke 1394/1974; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1143; *Hediyetü'l-'arifin*, I, 790; II, 409; Brockelmann, *GAL*, I, 172; Sezgin, *GAS*, I, 441; Abdülmeccid Mahmûd, *Ebü Ca'fer et-Tahâvî*, Kahire 1975, s. 130-133; Arif Aytekin, *Ehl-i Sünnet İnanç Esasları: Tahâvî ve Akaid Risalesi*, İstanbul 1985, s. 15-16.

ARIF AYTEKİN

el-AKİDETÜ'z-ZEKİYYE

(العقيدة الزكية)

Mâtürîdî âlimlerinden Ubeydullah b. Muhammed es-Semerkandî'nin (VIII/XIV. yüzyıl) akaide dair eseri.

Tam adı el-'Akîdetü'z-zekiyye fi şerhi kelimesi lâ ilâhe illallâh Muhammedün resûlullâh'tır. Brockelmann eserin adını *Şarh Lâ ilâha illâh* şeklinde kaydetmiştir (bk. *GAL Suppl.*, II, 946).

Allah'ın varlığı kâinatın şahadetıyla apaçık bilindiği halde onun mahiyetine insanın akıl erdiremeyeceğine dikkat çekmekle başlayan eser, bir giriş ve üç bölümden oluşur. Kelime-i şehâdetin tefsiri durumundaki girişte imanın tarifi ile esasları sıralanarak kadere imanın Allah'ın sıfatlarına imana, kitaplara, pey-

gamberlere ve âhirete imanın da Hz. Muhammed'in nübüvvetine imana dahil olduğu belirtilir; böylece iman esasları iki asılda toplanmış olur. İmanın mahiyeti ve mukallidin imanı konusyla giriş tamamlanır.

İlahiyyât* konularının incelendiği birinci bölüm elli altı fasıldan meydana gelmiştir. Genellikle kısa olan bu fasıllarda âlemin sonlu oluşu (tenâhî-i âlem), âlemin Allah'ın varlığına ait deliller taşıdığına ve ilâhî sıfatların tecelligâhı olduğuna iman etmenin farziyeti, imkân prensibine dayanan isbât-ı vâcib delili, Allah'ı yaratıklara benzetmenin imkânsızlığı, Müşebbihe, Hulûliyye ve mutasavvife* nin görüşlerinin reddi, selbî ve sübûtî sıfatlar, haberî sıfatların tevîli, vücûd-zât ve zât-sıfat ilişkisi, âlemin yaratılış gayesi, hikmet sıfatı, Allah'a zulüm isnadının reddi, teklîf-i mâlâ yutâk, kulların fiillerinin yaratılışı, hayvanların fiilleri, Allah'ın sıfatları arasındaki uyum, sıfatların sonsuzluğu, Allah'ın görüşmesinin (rû'yetullah*) hem dünya hem de âhirette mümkün olduğu, zât-ı ilâhînin mahiyetini bilmenin imkânsızlığı, şekâvet* ve saâdet* in kadere bağlı olduğu ve diğer ilâhiyyât konuları aklî ve naklî delillerle açıklanır.

Nübüvvât* konularının yer aldığı ikinci bölüm yirmi iki fasla ayrılmıştır. Bu bölümde nübüvvetin aklen mümkün oluşu ve ispatı, peygamberlikle ilgili diğer konularla nebîliğin ölümden sonra devam etmesi, nebînin ictihadı, Hz. Muhammed'in nübüvveti, nebî-velî mukayyesesi gibi konulara yer verilir. Müellif burada peygamberler arasında derece farkı bulunmadığını, peygamberlerin vasıflarından olan ismet* in velîlikte söz konusu olmadığını belirtir. Hilâfete dair meseleler de bu bölümde incelenir.

Sem'îyyât* konularına ayrılan ve elli üç fasıldan oluşan üçüncü bölümde meleklerle ve kitaplara iman, imanın mahiyeti ve rükünleri, hüsün-kubuh, mârifet-iman münasebeti, günahların sevaplar üzerindeki etkisi, büyük günah (kebîre*), tekfir, kabir ziyareti, tövbenin şartları, katilin kıyastan önceki tövbesi, kebirden tövbe etmenin küçük günaha (sagîre*) tesiri, dinî ilimleri öğrenmenin farz oluşu, gaybı sadece Allah'ın bileceği, şeytan ve cinlerin varlığı, sihir ve nazarın tesiri, halâ* nazariyesi, cennet ve orada görevli bulunanların şu anda mevcut olduğu ve ölümsüzlüğü, kabir azabı ve nimeti, kıyametin vukuu ve diğer âhiret halleri anlatılır.